Naše řeč ROČNÍK XVI. ČÍSLO 9.

F. Oberpfalcer: Přechylování jmen příponou -ice.

Suffix *-ica, -icě.* — *Mužský základ zůstává úplný:* u jmen žen, u jmen zvířat. — *Přípona -icě místo muž. -ec: odvozeniny* od kmenů subst. a slovesných; od adjektiv; jména zvířat. — *K maskulinům na -ík:* nositelky vlastností pejorativních; jména neutrální a ušlechtilá; slova tvořená příponou *-nice;* jména samic. — *Jména manželek:* podle mužova povolání; podle jeho příjmení.

1. Feminina ke jménům mužským se v slovanských jazycích tvoří dále příponou *-ica,* na př.: stslověn. *cěsarica, proročica, otročica, vladyčica; medvědica, l'vica, turica, goląbica; starica* — star'c', *věštica* — věšt'c'; *grěš'nica* — grěš'nik', *dl'ž'nica* — dl'ž'nik', atd.

2. Česká slova odvozená od maskulin příponou *-icě* řadí se do několika skupin, a to podle způsobu tvoření a podle významu. Vyjdeme od těch feminin, u nichž *mužský základ zůstává celý* a u nichž k tomu základu přistupuje přechylovací suffix: AlxM. 36 jide před král čsná *kmeticě* (‚Dariova matka'); Kollár, Nár. zpievanky 1, 266 jaká som já *kmetica,* keď mi v ruce sklenica (‚krstnička'); Štít. ř. také *helmbrechtice* a helmbrechti boží lid pohubují (‚světačky'); Rokyc. PostŠ. II 416, 281 *čertice* vtělená; DivVítB. 45 vy ste horšie nežli *čertice* a pravé ste domudnicě!; bošácR. 52 to je taká *čertica;* jičín. *dračice* ‚rozpustilá holka'; bošácR. 82 *dračica* ‚žena svárlivá'; slc. Kál. 628 *sotonica* ‚zlá, zlostná žena', ‚vzteklice', ‚sužovatelka'; BartP. 3, 705 sú tam dívky *šibalice;* Kruml. 142b já nechtěla sem nikdy těch dievek tovařiška býti ani *družice;* Comest. 12a žena, jenž jsi mi ji dal *družici;* klad. 76 *družice* ‚družička'; TkadS. 30a i ženy druhé, jenž *rečice* slúly, plakaly; Pulk. 9a Vlasta, *vévodice* těch panen; Háj. 17b ty byly *hajtmanice;* PulkL. 19 strójcě neb *hauptmanicě* zástupové; Kladr. Gen. 2, 23 slúti bude *mužice,* neb z muže vzata jest (Pr. ibid. *mužatka;* HusE. 1, 119 *mužena);* Rada zvíř. 29 já jsem já

tvá krásná opice, jak nějaká *člověčice;* Fejfalík, Volksschauspiele 75 *člověčice;* vých.-čes. (Jirásek, Sp. 22, 232) *hošice* ‚děvče, jež si samo namlouvá, je smělé k hochům'; Jirásek, Kolébka (Sp. 25, 176) byla taková záletná dívka, *hošice helmbrechtná;* Zálesí 12, 1930/31, str. 36 *klučice;* Hrad. 104b nemúdrá *bláznicě;* TopSb. 2, 185b (1745) *bláznice;* Vocabul. 1531 Aqu. (Jg. 3, 23) *panchartice* ‚spuria', ‚která z nepravého lože pošla'; slc. Kál. 943 *panchartica* ‚děvče panchart'; Kanc. Lomn. 2, 63 jednau za den prs požíval od své chůvy *pěstaunice;* BartS. 457 (přerov.) *učnica* ‚učednice'; jmor. Kott 7, 87 *okanica* ‚okatá žena' (: okáň); slc. Kál. 427 *oplanica* ‚ničemnice', ‚darebnice' (: oplan); t. Jg. 2, 1031 *ožranica* ‚ožralkyně' (: ožran); t. Kál. 465 *pijanica;* Klaret 2562 *krajčice* ‚sartrix'; jihoč., jičín. *poslice* ‚žena, kterou si posílají do města nakoupit, vyřídit vzkazy'.

3. Tímto způsobem se odvozují jména *samic* od jmen samců: OtcB. 54a *lvicě* velmi zlá; Kron. Tur. II. 272 z velblauda *levhartice* ‚camelopardalis' (žirafa); Pror. Ol. Os. 13, 18 *medvědice* pochopiec medvěďátka; Troj. 6b tu hvězdu . . ., kterážto jest v uocasě *nedvědice;* Pass. 353 vdova, jiejžto Lupa řekli, točíž *vlčicě* jiej jmě bylo; Chir. 293b vezmi vlčie lajno . . . a to muži od vlka a ženě od *vlčice;* Praž. Gen. 32, 15 *velblúdic* březích s telaty jich třidceti; EvZimn. 1a, 14 ihned nalezneta *oslici* přivázanú a oslíče s ní; slc. Kál. 347 *mulica* ‚mezkyně'; chod. 51 *mandlici* sme prodali (: hí, mandl! ‚vůl s bílou skvrnou na zádech'); slc. Jg. 2, 400 *mašice* ‚mladá svině'; bošácR. 277 dalas pit *mašicce?* (: mach, mašík ‚vepř'); slc. Kál. 49 *byvolica* ‚buvolí samice'; VelQ. 1022 *psice* ‚tista', ‚canis femina'; Jád. rkp. (Jg. 3, 742) vezmi mléka od *psičky,* ježto štěnce chová; slovo *psice* značilo také ‚nevěstka' : Kom. Jan. 669 obecným *psicem* cejch připálen bývá; Vít. 94b *chrticě* ‚veltrix'; VelKal. (13. Jul.) přidav jim k *chrtici* velblauda (do erbu). Dosti vzácné jsou případy, kde přechylování vstupuje na místo staré různojmennosti, jako polen. 93, 118 *jelenica* ‚laň', také slc. (Jg. 1, 598); Němcová, Kraje a lesy ve Zvol. (Sp. 10, 341) srnce jmenují (Slováci) roháč, mladého srnce kolúch, laň *jelenica,* mladou jelenča; polen. 93 *konica, konice* ‚kobyla'.

Také u *ptáků* se rozlišuje pohlaví derivacemi na *-ice:* ŽWittb. Ezech. 14 jako *holubicě* ‚columba'; Mill. 63a má král pitomé *orlice* ‚aquilas'; Lobk. 52b, 13 a mají (ptáci) peřie podobné k *tetřevici,* ale temnějšie šerosti než *tetřevice;* horň. BartS. 171 *kurica* ‚slepica' (: kur ‚kohout'); BartP. 2, 9 zabila

sem dvě *kurice;* SušP. 295 není na Moravě takové *pavice*; bošácR. 431 chozí jako *pavica;* Ypsilon (NL. 1915, č. 218, str. 10b) to je *hudrmanice, tahle Betyna!* (: hudrman ‚krocan', Kott 6, 38). Někdy se takové odvozeniny užívá jako označení samce i samice. Na př. val. BartS. 130 *jastřabica,* vl. ‚jestřabí samice', značí jestřába vůbec. Nebo se odvozené femininum vztahuje na jiného tvora než základní maskulinum: slc. *jarabica* je ‚koroptev', jak poznamenává vydavatel Jar. Vlček k B. Němcové, Kraje a lesy ve Zvol. (Sp. 10, 342): po hájích a lesích hnízdí a živí se *jarabica* (Němcová: ‚jeřábek'). Žertovné povahy je přechylování v jičín. snět přes celej svjet, bylo na něm šest ptáku a sedmá *ptačice* ‚6 dní, 7. neděle'.

U *malých živočichů* se pohlaví obyčejně nerozlišuje, ale přece i tu se časem přechyluje: LékA. 66b vezmi několiko *račic;* Jg. 3, 776 ne vždy rak na mlýně, někdy *račice* (ze Smil. přísl.); slc. Kott 7, 1275 *chrústica* ‚samička chrousta' (z časop. Obzor 24, 251); Od Horácka k Podyjí 8, 1930/31, str. 349 vy *krtové* a *krtice,* až v soudný den vylezte z hrobů ven (z Tišnovska, říkadlo na Velký pátek); *krtice* není jen ‚samice krta', nýbrž na př. v sev.-víchK. 15 nebo v podluž. (BartD. 1, 224) krtek vůbec: když *krčica* pod stěnou ryje, kdosi v domě umře; bošácR. 257 *krčica* ‚krtek', ‚prase drobného plemene'. Obě pohlaví označují: Ol. Lev. 5, 2 duše, kteráž dotkne co nečistého ... nebo kteréžkoli jiné *zemoplazicě* ‚aliud reptile'; WintObr. 2, 671 (XVI. stol.) (křivého svědka prý) *motýlice* snědí; slc. Kál. 473 *plšica* ‚plch'. — Subst. *jěščeřicě* (Kruml. 315b jedovatých *ješčeřic)* náleží k *jěščer,* ale význam obě slova tak od sebe rozvedl, že tu přechylování necítíme.

4. Druhá skupina slov na *-icě* má *mužské paralely* na *-ec.* Jsou to nejprve některá *jména příbuzenská,* jako AČ. 7, 637 (1438) *bratranice* ‚bratrova dcera' (srov. také HArch. 28, 83); slc. SlP. III, 2, 202; IV, 417 *bratranica;* Háj. 21b Bíla, dcera Bivojova a Kášina, *sestřenice* Libušina ‚ze sestry dcera', pak značí i vzdálenější vztahy příbuzenské: slc. Kál. 959 *sestrenica, sesternica, sestranica* ‚strýčna sestra'; mor. Kott 7, 669 *sestřenice* po Adamu ‚milenka'; proti tomu *sestřenec* ‚ze sestry syn': Háj. 21b (Tetka) na žádost svého *sestřence* (Nezamysla) kázala město (Slavošov) založiti; slc. Palkovič 2411 *testice* ‚tchyně'; t. Kál. 713 *testica* ‚(mé) ženy macecha'; *testec* ‚mé ženy otčim'.

Substantivní základ pro dvojici *-ec/icě* je zřídka, na př.: Vít. 15a pade nicě Věhlasnost, ta *rozumicě,* před bohem: roz-

umec ‚rozumář‘ (»Kmotr rozumec« od A. V. Šmilovského); Ol. 3. Reg. 11, 1 ženy *cizozemicě;* Klaret 2560 *tkadlice* ‚textrix‘; BibOlom. 1. Reg. 8, 13 dcery vašě učiní súkenné *tkadlicě;* TomP. 8, 392 tkadlci a *tkadlice* raušek; *bošácR.* 620 z našjéj Anny bude dobrá *tkadlica,* lebo sa jéj neťaží pri krosnách sedzet; Klaret 1182 *kúzdlicě* ‚divina‘: kúzlec ‚divinator‘; Jg. 3, 40 drahný čas *pastvice* na drahách dobytek pásla (ze Sychrovy Fraseologie); polnic. 114 *pastvica* ‚pasačka‘; záp.-mor. BartS. 115 *pastvica* ‚služebná dívka‘: pastvec koní (VelN. 433); Pís. arch. I 18a (1457) aby sě všem jich (soukeníků) řemeslníkóm a *přědliciem* pravda dála (vypsal již J. Schöna pro Jg. 3, 427); A. Sedláček, Rychnov 40 (Kott 2, 927) aby vlny sňato bylo 15 gr. bílých buď na knapa, neb na *předlici* aneb na mykačku: slc. (Jg. 3, 427 z Bernoláka) přadlec vlny.

Ještě vzácnější je tento typ odvozování *při základu slovesném:* Troj. 1, 1 *věštice* Medea; Němcová, Chyže pod hor. (Sp. 4, 321) ale takové *věstice* jsou vědomice a mnoho vědí, co jiní lidé nevědí; bošácR. 653 věščica (: věšcec); slc. Kál. 766 *věštica* (: věštec); mor. (Kott 4, 648 z Kuldových Pohádek) šestinedělka nesmí v noci ven choditi, aby jí *věštica* ošklivé děcko nepodvrhla; — TkadlS. 28a žeť sme my tě téj (tvé) jisté Perníkářky, téj tvéj *jistbomecicě* zbavili; — SušP. 556 budeš dobrá *žnica* (: žnec); bošácR. 217 *žňica,* keď si dá druhéj *žnici* kosák pobrúsiť, nebere ho z jéj ruky nazpät, lebo ináč by sa požala; klade jej ho na zem a ona ztade si ho bere.

5. Nejčastěji se suffixy *-ec/icě zpodstatňují adjektiva:* HusPost. 111b nemají výmluvy bohatci a *bohaticě;* RokPostŠ. I, 807 ad 242, ad 247 *světicě;* Br. na Iud. 8, 27 k svatým, *světicem* putovati; han. BartS. 411 *svatica* ‚modlena‘, ‚Betschwester‘; Štít. ř. 91b ti hubenci a *hubenice* budú do ostatka obnaženi a ohavně okázáni; ModlPetr. 42a abych nebyla *lakomicí* a *pokryticí;* hor.-blan. 47 *lakomice;* ŠebDok. 243 *lakomica;* OtcB. 71b jako ženka *mladicě;* KolEE. 240b (1662) po Dorotě Kuchařové *odběhlici :* t. 148a (1662) po Pavlovi Jilovským odběhlci; Pís. arch. 290 (1658) matka její *zběhlička* jest; Kruml. 16b (Maria) nebieše ztrávcě ani *opilicě;* Lac. 41a compotrix spolu *vožralice* (: t. 172b vinarii dicuntur ebriosi *vožralci* na víně); ProrOl. 3, 8 *pohýřilice* ‚praevaricatrix‘; Lit. Cant. 2, 7 abyste nebudili, ani kázali procítiti *zmilelici* (: Ol. Prov. 31, 2 zmilelče mój! ‚dilecte mi!‘); Němcová, Babička 311 nebe bylo ustavičně otevřené, blesk za bleskem, hrom za hromem, jako by *vzteklice* lítaly (: Jungmann, Mil-

tonův Ztracený ráj 1, 13 by jiným chtěje zlého, na sebe zatracení uvalil, a uviděl *vzteklec*, kterak z zloby jeho vyplejvá láska nesmírná); Epitaphia Hanussii, Pragae 1611 smrt nemotorná *holice;* — OtcB. 310a že ostala jeho *vzchovanice* ‚alumna'; KolAA. 9a (1511 dal jest . . . Annu, *schovanici* svú, za Krištofa (: Kladr. Levit. 22, 11 kteréhož by kněz kúpil a kterýž by *schovanec* domu jeho byl ‚vernaculus'); BartS. 120 *chovanica* (: chovanec ‚děti chudších příbuzných nebo cizí siroty, jež bezdětní hospodáři za vlastní vychovávají); laš. km. 7 dževucha je tam za *chovanicu;* bošácR. 167 my se o našu *chovaňicu* tak staráme jako o svoju vlastnú; Štít. ř. 237a navrať sě, *odvrácenice,* neodvrátímť své tváři od tebe (o duši) (:ŠtítMus. 124a navraťte sě odvrácenci aneb přestupníci k srdci); HusE. 1, 200 málo jest pravých manželóv, mnoho změtencóv a *změtenic;* OpMus. 141a když bieše vzata ta děvice, svého milého syna *zvolenice;* Pass. 638 ty dievky syn boží jako své milé *zvolenice* miluje; bošácR. 405 *osúdzeňica* ‚žena, nevěsta někomu osudem souzená, určená' (: osúdzeněc); sl. Kál. 618 *sľúbenica,* t. 624 *snúbenica,* t. 766 *verenica,* t. 777 *volenica,* t. 546 *pripovedenica, pripovedanica* ‚snoubenka'; t. 314 *ľúbenica* ‚milenka' (: ľúbenec); Rosa, Čechořečnost 173 *čekanice* (: ČL. 19, 324 moje čekanka ‚nastávající', ‚nevěsta'); srov. Jg. 1, 270 čekanec auřadu (z Rosy); bošácR. 407 *oškubaňica* ‚otrhaná žena', *oškľbanica,* slc. Kál. 375 *nehanblivica* ‚nestyda', *nekázanica,* t. 377 *neogabanica* ‚neomalená žena', t. 459 *pažravica* ‚hltavá žena', t. 488 *pochabica* ‚ztřeštěná žena', t. 846 *zasranica;* — HusE. 1, 127 tanečníci a pipláči s *piplavicemi* nehledie na božie dielo; Pulk. 20a přemrská *zlostivice* (: ŽKlem. 25, 5 nenáviděl sem sňatka zlostivých ‚ecclesiam malignantium'); slc. Kál. 268 *krásavica* (: O. Bella, Piesne 1880, 69 krásava).

6. K typu *-ec/-icě* náleží konečně několik *jmen zvířat.* Především slovo *samice:* ŠtítMus. 72a *samice* k tomu, což zamyslé, kvapnějše bývají než samcové. K starému názvu hřebce ‚sveřepec' bylo přechýlené femininum: Rožmb. 273 kdež *sveřepicě* nejměli, nejmají na obci obory, ty kobyly móž vdáti; stejně ke ‚hřebec': KolE. 108a (1590) ty *hřebice* do téhož aučtu nejsau pojaty; polnic. 114 *řebica;* BartS. 107 *hřebica* ‚hříbě kobylka'; slc. Kál. 905 *žrebica.* Slova *hřěbec-hřěbicě* náleží k témuž základu co *hřiebě;* stejného typu odvozeniny jsou i k slovům *jěhně* a *tele:* Mus. Num. 6, 14 obětovati bude *jěhnici* roční; Br. Levit. 14, 10 ovci jednu roční, výkl. *jehnici* ‚jehně samice, ještě bez plodu': Lit. Cant. 4, 2

(ovcě) jmajíce po dvém jěhnec; Jg. 4, 566 *telice* ,malá jalovička'; ŽPod. 105, 19 i učinichu telec v Orebě. — Srov. ještě: Pís. arch. VIII, 295a (1605) jedna kráva, 3 *jalovice, 3 řezanice* ,vyřezané sviňky': B. Kralice z Veitmile, Regiment zdraví 1535, 89a těm, ježto flegmatici sú, samci najpříhodnější, ale cholericis samice, prostředním pak řezanci. — Někdy zůstává základem feminina celé jméno mužské: jičín. *trupčice* ,zvolená včela, která klade do panenského díla, přišel-li roj o matku'; *jezevčice* ,jezevčí samice'; *zaječice; dravčice* (o kuně; J. F. Hruška, Z pamětí derečka včalaře 1926, str. 48, 49); Rosa, Čechoř. 25 *krkavčice*.

7. Velký počet feminin na *-ice* má *mužské protějšky na -ík*. Základem těchto dvojic jsou také jména přídavná, zakončená hlavně suffixem *-ný, -ní*. Podle tohoto původu označují substantiva, jimiž se nyní budeme obírati, především *osoby mající nějakou vlastnost:* Mast. 374 tato *biednicě;* Lit. 3. Reg. 3, 16 dvě ženě zjevnie *hřiešnici* ,meretrices'; Klaret 1179 *prohřiešnice* ,praevaricatrix'; HistArch. 7, 201 (1634) ta *ničemernice* Lipchavská (Blah. 265 ničemerný ,ničemný', ,mizerný'); Kruml. 404a ta *ukrutnicě;* RokPostŠ. I, 110, 125 *falešnice;* bošácR. 105 ty falešná *falešnica!* ty falešné srce máš! Ščera si sa zhovárala, hňeskaj ma uš ňepoznáš; t. 60 ale čo ťa po *darebňicách!;* t. 326 *naňišthonňica;* t. 349 *ňeopaterňica;* t. 350 *ňeposenňica* ,neposedná žena'; slc. Kál. 296 *lakomnica* ,lakomkyně'; t. 456 *paškrtnica,* t. 325 *maškrtnica* ,mlsalka'; t. 767 *veternica* ,poběhlice'; t. 382 *nezdobnica;* RokPostŠ. II, 728, 68 když by tobě . . . kto řekl: »Nevěrná *cizoložnice* (neb ty cizoložníče)« a bylo to vpravdě do tebe, líbo-liť by bylo?; Gesta 24, 1—8 *námilostnice;* Kruml. 238a smilníci a *smilnicě* nečtú sobě toho za veliký hřiech; Ol. Lev. 21, 7 zlé dceře i *vilnice* nepojmeš; Hlah. Sir. 19, 3 kto se přijme *vilnic,* zlým bude; RokPostŠ. II, 405, 124, a ad 125 nuž vy baby *chomútnice,* ženy fiflovné, pyšné, hrdé, nu vy věnečníci a *věnečnice* nestydaté!; Hrad. 105b *svódnicě* viece jest než *vražedlnicě;* Kruml. 16a (nebyla Maria) *kratochvilnice;* t. 16b ne *tanečnicě* ani metařka; ŠtítOp. 369b (žena některá) pak na to se dá, že slúti bude *tanečnice* neb frejieřka; RešSir. 78a taulavé a běhavé *pokautnice* (: OpMus. 112b neroďte mnoho mluviti, jakožto pokútníci, kacieři bláznivě mluvie); Kruml. 22b aby *přestupnicě* zákona nebyla súzena (:HusPost. 209b toho božského přikázanie přěstupník); RokPostŠ. II, 515, 229 takéž vy, přestupníci a *přestupnice* neděle svaté, zvíte, coť vás proto potká; chod. 64 *parádnice* ,parádná žena';

BartS. 282 *parádnica;* bošácR. 426 *paránňica;* PassBrn. 154 *čarodějnicě;* jihoč. 41 *čarodenice;* BartS. 44 *čarodenica;* ML. 19a ženy, ježto jediechu své jazyky, to sú *kúzedlnice* a *svódnice;* podl. BartS. 20 *bobonica* ‚čarodějnice'; t. 460 *újemnica* (ujímá jiným užitku); Pass. 424 když k téj *běsnici,* ke královĕ dceři sv. Cyriacus přistúpi; — DivVítB. 45 ó slyšte, baby *klevetnicĕ* a vy svódné čarodějnicĕ; slc. Kál. 241 *klekotnica;* mor. ČL. 5, 420 *klebetnice* chodí po pořadovým podmáslí; bošácR. 184 *jazyčnica* ‚mnohomluvná žena'; slc. Kál. 568 *rečnica* ‚povídavá žena'; t. 561 *radorečnica* ‚tlachalka'. Slovesný základ mají: bošácR. 275 lepšá chudobná robotnica, jako bohatá *márnica* (: Jano je velký márňík; ňebuďe dúho, čo prežeňé črevami celý majetek); jičín. ta bejvala vodjagživa *hamonice;* žďár. BartS. 89 *hamonica* ‚lakotná žena'; Rais, Na lepším 244 Voralka je *škormajzlice* ‚lakotnice'.

(Příště ostatek.)

Jiří Haller: Kolísati se.

V třetím dílu Jiráskova románu Mezi proudy (SS. 8, 1907, str. 263) takto rozmlouvá doktor Osvětlo s Janem Ohnivcem: »Ah, toť se ví, a to největší (t. péči má podle krále Zikmunda mít král Václav o říši německou), aby ji zachoval pro toho frejovného Uhra, aby ho učinil svým vikářem v říši!« zvolal doktor Osvětlo nevolně, a dodal: »A co král?« »Váhá, kolísá. Ale hučí jich tolik do něho, a pak by rád stavil zmatky v církvi. — —« Jirásek tu jako ve všech svých historických románech a povídkách přizpůsobuje řeč jednajících osob mluvě doby, v níž žily (viz o tom podrobný výklad B. Havránka ve sborníku Alois Jirásek, vydaném J. Ottou v Praze 1921, str. 348—361). Sotva však tušil, že se dopouští jazykového anachronismu, když vkládal Janu Ohnivcovi do úst sloveso *kolísati.* Všechny známky totiž ukazují k tomu, že tohoto slovesa v starším českém jazyce nebývalo, a to nejen v době Václava IV. a před ní, nýbrž ani v několika stoletích následujících. Nemáme aspoň pro ně z doby před r. 1800 dokladu, ačkoli za těch šest set let, v nichž můžeme sledovati historii českého jazyka podle písemných památek, bylo zajisté mnoho příležitosti užít ho.[1]) Vždyť slovesa souznačná,

[1]) Z r. 1647 je doloženo v dopisu Zuzany Černínové z Harasova (vyd. F. Dvorský 1886, str. 137) příd. jméno *kolesavý* (»Svou Turkyni taky již před 2 nedělmi jsem vdala, než Ty přijdeš, všecko se to rozevdá a ožení, jakož Tvůj kolesavý Jan taky by se sadil k Barboře, jak u mé nejmilejší Bětušky byla, ale tať láska není než pro vytažení obojku«), ale jeho význam nelze přesně určiti; sotva by bylo možné spojovati je s nč. *kolísati.*

na př. *kolébati se, potáceti se, koláceti se* a pod., mají už od nejstarších dob hojnost dokladů. Ani lidová mluva v Čechách nezná slova *kolísati (se);* vyskytne-li se v ní dnes někde, třeba to jistě přičísti na vrub knih a novin. Z toho ze všeho soudíme, že se sloveso *kolísati (se)* dostalo do spisovné češtiny teprve v době nové, a to z prostředí cizího.

Na území českého jazyka znají sloveso *kolísati* toliko nářečí moravská (Bartoš, Dial. slov. mor. 151) a slovenská (Kálal, Slc. slov. 251). Zaznamenal je už r. 1820 Palkovič v svém česko-německo-latinském slovníku (na str. 575) s významem 1. bewegen, motitare, 2. wiegen, agitare in cunis a označil je výslovně jako výraz slovenský. V něm.-čes. slovníku Dobrovského nenacházíme pod příslušnými hesly slovesa *kolísati* vůbec, toliko substantivum *kolíska* s. v. Wiege, zase s poznámkou, že je to výraz slovenský. Teprve Jungmannův slovník zná sloveso *kolísati* z české literatury. Nejstarší z dokladů, které zaznamenává, je z díla Vojtěcha Sedláčka Základové přírodnictví aneb fyziky a matematiky potažené, neboli smíšené, jehož první díl vyšel r. 1825 v Praze (»Při strojích užívá se jistého se přemítajícího [se kolísajícího] na hřídeli kola«, 1. dílu str. 98). Slovesa *kolísati se* užívá Sedláček v tomto díle velmi často, zpravidla o pohybu kyvadlovém, tedy s významem »kývati se, houpati se«, na př.: Francouzský hvězdář Richerius vzav (s) sebou kývadlo z Paříže ku Kayen blíž rovníka, musil je o 1¼ čárky neb o 352 částku zmenšiti, aby se ve vteřinách kolisalo I.131. — Takovým způsobem nalezeno bylo, že dýlka kývadla, jenž v teřině (sic!) jednou se kolisá, drží v sobě ve Vídni 452.379 čárek míry vídeňské I.133, atd. Časté je tu též podstatné jméno slovesné *kolisáni*, na př.: Časové kolisání (t. kyvadla) stojí k sobě řádně jako kořeny čtverečné z dýlek I.129, a také dokonavý tvar *kolísnutí*, dnes už neužívaný: Takovéto vystoupení a sestoupení (pohybujícího se kyvadla) ouhrnkem vzaté slove kolísnutí (oscillatio), jediné vyběhnutí a nebo jediné sběhnutí slove půlkolísnutí I.129. V poznamenání neznámějších slov I.234 se pak uvádí: kolysání, das Schwingen; kolysnutí, eine Schwingung. Také v obsahu jsou tato slova psána s *y* (»kolem se kolysajícím«).

To jsou nejstarší dosud známé doklady slovesa *kolísati*. Odkud se dostaly do díla psaného česky, nedovedu říci s naprostou jistotou, ale možnost je toliko dvojí: buďto je znal Sedláček nebo některý z jeho pomahačů ze slovníku Palkovičova, a potom by to tedy byl slovakismus; anebo je pře-

jal z polštiny.[2]) Druhá možnost se zdá pravděpodobnější jednak proto, že tehdejší škola vědecká s Jos. Jungmannem a J. S. Preslem v čele hojně čerpala nové výrazy z jazyka polského, jednak i proto, že si tak nejlépe vysvětlíme tvrdé *y*, které v tomto slovese místy nalézáme u Sedláčka a ještě později u jiných spisovatelů, a stejně také krátké *i*, které se rovněž občas v nejstarších českých dokladech vyskytuje.[3]) Polský výraz zní kołysać, kołychać (podobný je také útvar ruský) a význam je »kolébati«, na př. kołysać dziecię, i »pohybovati, kývati« a pod. Tvrdé *y* je v tomto slovese patrně původní a bývalo snad také v slovenštině. Avšak první zápisy slovenského znění pocházejí z doby, kdy se už *y* a *i* ve výslovnosti nerozlišovalo, a slovenské *í* místo původnějšího snad *y (ý)* v tomto slovese by bylo lze tedy vysvětliti jako prostou odchylku pravopisnou.[4]) Že tu třeba pomýšleti na pramen polský, ukazuje i další doklad slovesa *kolísati*. Užil ho o rok později (1826) Čelakovský v překladu Panny jezerní od W. Scotta (v Tomsově Poutníku slovanském 1; knižně vyšel překlad Čelakovského r. 1828). Čelakovský poznal toto dílo Scottovo v polském překladu K. Sienkiewicze a jistě tohoto překladu při své práci užíval, jak svědčí i to, že překládal prózou jako jeho polský vzor (srov.

[2]) O nových výrazech, jichž užil v svém díle, praví Sedláček v předmluvě: »Co se dotýče užitých zde nových nebo neznámějších slov, nezbývá mi nic jiného říci, než co jsem již v měřictví svém pověděl. Nelenoval jsem se u všelikých umělců, řemeslníků a dělníků, jako v mlýnech, dílnách atd. vůbec známá a potřebná slovce sbírati; jiných učených literatorů českých se potazovati, a jako v geometrii, tak i nyní v tomto přírodnictví veliký díl náležitých a důkladných názvů přijal jsem od nebožtíka pana Jozefa Kauble, profesora v Litoměřicích, pak od důstojného pana rektora a kanovníka královéhradeckého Jana Teuchla (viz Dobroslav Zieglerův, sv. II, díl III, str. 97), od vysoce učeného pana doktora a profesora Jana Svatopluka Presla, od vysoce učeného pana doktora filosofie a cís. král. humanitétního profesora v Praze Jozefa Jungmana, výborného českého filologa, jemuž i z hlazení a z vybroušení češtiny děkuji.«

[3]) Také v dokladu, který cituje Jungmann ze Sedláčka, je v textu psáno »se kolisajícího«, nikoli »kolí=«, jak přepisuje Jungmann.

[4]) Možnost, že je v slovenském a moravském *kolísati í* od původu, nelze ovšem vylučovati naprosto. Bartoš v svém Dial. slov. mor. zapsal toto sloveso s *í* na př. i z nář. hrozenkovského, v kterém se slabiky *li* a *ły* rozlišují. Ale to je věc pro naše thema podřadná a nedá se rozřešiti najisto, dokud nebude přesnějších zpráv o tomto slovese z nářečí, která dosud ve výslovnosti zachovala rozdíl *i* a *y*. — P. J. Šafařík v rozpravě O přetvořování hrdelných souhlásek, uveřejněné po prvé r. 1847 (otištěna je v 3. sv. jeho spisů z r. 1865, str. 541 n.), píše toto sloveso s *ý* (»slc. kolýsať«, l. c. 551), patrně podle znění ruského, maloruského a polského, které cituje spolu.

J. Jakubec, Dějiny lit. české, 2. vyd., II, 553). Slovesa *kolísati* užil několikrát, na př.: Vyskvěje odvaha (lovcova) smělým čelem; tudíž (= ihned) se však zardívá nad prázdným poleknutím, spatřiv příčinu hřmotu, nahý meč na podlaze, vysmeknutý z pošvy, kolýsající se na parůžkách jeleních 1826 Poutník slov. 1, 90. — Píše tedy také sloveso *kolísati* s *y*, a tak i ve vydání knižním, na př.: Tam (na vrchu) nocuje kouzelník na pokraji srázu, vedlé něhož hřmící valí se proudové, tam kolýsán pode střemhlavým vodopádem . . . očekává tvých vidění 100. — Rukovět a příčka jeho (kříže) jest z tisových haluzí, jichž kmenové v Inch-Kalliachu kolýsají své stíny po hrobech 75. — Tu a tam nalézáme tento způsob psaní i později, na př.: Hle, jak kolýsají (lebky) výš a níže, jak zemi klopá jedna za druhou! 1834 Tomíček, Ples lebek (Č. včela 193a). — (Jarohněv) zdlouha kolysaje se vstupoval do výše 1843 Jan z Hvězdy, Jarohněv z Hr. 2, 91. — Já (autor) se držel za podušku drožek, ješto kolýsaly se jako v moři člun 1859 Tomíšek, Obrazy živ. 20b (v překladu z Turgeněva.[5]) Jak vidět, drží se tu *y*, *ý* sporadicky dosti dlouho; ale mnohem četnější jsou už v této době doklady s *í*.

V tom, že se časem ustaluje v slovese *kolísati i* měkké, můžeme vidět už vliv slovenského způsobu psaní, jejž zavedl Palkovič a po něm šířili spisovatelé slovenského původu. Kollár píše na př. r. 1832 v svém Výkladu 377: Houpačka jináče kolísačka slovenské mládeži oblíbená hra, zvláště při dělání v humně nových holomnic z hlíny, která aby se dobře ubila a utlačila, bývá řetěz o břevno na tak řečeném vodře (podlaha nad holomnicí) uvázán a mládež z celé vesnice shromážděná na tom řetěze se kolíše čili houpá. — A tak i jinde, na př.: (Otec netrestal chlapce pro lež, krádež a pod., neboť k tomu neměl příčiny), ale pro hraní na loptu neb jinou hru . . ., pro kolébání a kolísání se na řetěze, na břevně, na desce atd., tu hned skřipěl zubami, házel, co do ruky popadl 1863 Cestopis 2, 151.

Domnívám se tedy, že se sloveso *kolísati* dostalo do spisovné češtiny nejprve z prostředí polského, ale že hned v začátcích jmenovitě spisovatelé slovenského původu přispěli k tomu, aby se jeho polský pravopis přizpůsobil znění slovenskému. Odtud také nejsnáze pochopíme, proč se způsob psaní u tohoto slovesa s počátku kolísá i v dílech psaných

---

[5]) Valná část dokladů uváděných v tomto článku je vybrána z materiálu sebraného kanceláří Slovníku jazyka českého.

jinak pravopisem důsledným. Ale ať tak či onak, za jisté můžeme pokládati, že sloveso *kolísati* bylo do spisovné češtiny zavedeno uměle. Tato okolnost zanechala ovšem stopy i ve vývoji jeho významu a gramatické podoby.

S počátku převažuje v českém usu význam »kolébati se«, t. j. pohybovati se kolébavě, a jeho obměny »houpati se, kývati se«, tedy významy, které dnes u slovesa *kolísati* už nejsou běžné. Nepočítáme sem zřejmé citáty ze slovenštiny, na př. z Kollárových Nár. zpiev. (»a ja nebožátko kolíšem děťátko« I. 266) a citovaný už příklad z Výkladu, nebo z B. Němcové ([zemřelá matka] »chodívá v noci dítě svoje kolísať« 1859 ČČM., Obr. ze živ. slov., Sp. 10, 268) a j. Avšak četné jiné příklady ukazují, že se takto slovesu *kolísati (se)* v oné době v Čechách rozumělo, na př.: Tak plavci vidí se, kdy ke břehu přistal, žeť nejpevnější pod ním vždy se země kolísá 1841 Jungmann, Sp. 397 (překlad Goethova Hermana a Doroty), t. j. houpá se. — Jednotvárný pohled prostého okolí a mírné kolísání tiše jedoucí kolesy byly tak uspávavé, že jsem se mimovolně zapomněl v rozkoši sladkého ranního spánku 1843 Zap, Zrcadlo vých. Evr. II, 79. — Kde tomu vrboví nepřekáželo, viděla babička z okna, ačkoliv stavení nízko leželo a břeh řeky vysoký byl, kolísání se vln 1855 Němcová, Babička 236. — (Hájek) v mohutné pěsti nesa bič, povolným krokem vedle povozu se kolísal 1858 Němcová, Dobrý čl. (SS. 1906, 4, 201), atd. Také ve smyslu přeneseném, na př.: V duši jeho (vychovatele) kolísaly se jako na pružných větvích city nejrůznější 1845 Jan z Hvězdy, Drob. pov. 1, 103. — Ten bratr ukul zhoubu bratru svému; mne děcko náhodou jen ušetřil, marnou mne zrádnou těchou kolísaje 1854 J. V. Frič-Byron, Nevěsta z Ab. 35, atd. Tento význam se u slovesa *kolísati (se)* vyskytuje hustěji až do let sedmdesátých, tedy asi po dobu o něco delší než jedna lidská generace, béřeme-li léta třicátá za počátek vývoje. Potom však rychle řidne a jen jako výjimku nalézáme toto sloveso s významem »kývati se« tu a tam ještě později, na př. r. 1893 u Sv. Čecha: (X.) si představoval, jako by to kyvadlo kolísalo se přímo nad jeho hlavou, Druhý květ 6.

Význam »kolébati (dítě)«, který je v slovenštině nejčastější (také v složeninách, na př. ukolísať Kálal, Slc. slov. 741; hoc by v akej núdzi mala (matka) vykolísať synka »vychovati« M. Rázus, To je vojna!, báseň List, atd.), nebyl patrně u tohoto slovesa v češtině běžný ani v onom prvním období. Nalézáme jen rozličné obměny významu »pohybovati se ko-

lébavě, kývati se« a pod. a při tom sloveso bývá obyčejně bez předmětu,[6]) ať již akusativního či instrumentálního. Šel tedy významový vývoj tohoto slovesa v češtině už od počátku jen jedním směrem a časem se tato specialisující tendence projevila ještě zřetelněji v tom, že i širší význam »pohybovati se kolébavě« zanikl a zbyl jenom význam, který má sloveso *kolísati (se)* dnes, t. »nejistě, nepevně se pohybovati n. státi, otřásati se, potáceti se, zmítati se« a pod. Nastalo tu tedy jisté zúžení významu (pohybovati se — nejistě se pohybovati), po významové stránce snadno pochopitelné. Aspoň jsou případy obdobného vývoje významového také u jiných sloves. Tak na př. sloveso *kolébati se* mělo už v staré češtině dvojí význam 1. kolébati se, 2. klátiti sebou, kolísati se (viz Slovník stč. 2, 78). Význam druhý se vyskytuje ještě v 19. stol., na př.: Teď otče! . . . kolébám se na okraji hlubiny hrozné — teď mi raďte . . .! 1821 Klicpera, Div. 4, 90. — Žalostně lomil opuštěný otec rukama, vida černou lodí při bledu měsíci nejistým proudem se kolíbati 1825 Dennice 181, A. Marek). — Poněvadž výslovnost právě za onoho času nestejně mezi *ó* a *uo, ú* a *au, ie* a *í, ý* a *ay, ey* se kolébala, podrželo se pro důslednost všudy pronešení starší Hanka roku 1840 v předml. k Stč. bibliotéce, č. 1, str. X. — Celý dům se větrem kolíbá 1862 Mácha (1907 SS. 2, 140). Také sloveso *kolotati se, koláceti se* může být příkladem podobné změny významové. Původně snad znamenalo »klátiti sebou, motati se« a pod. (Berneker v svém slovníku je spojuje se slovesem *klátiti),* ale v staré češtině už mělo zpravidla význam »motati se, plésti se ve snách nebo jako ve snách«, na př.: Ač co kdy chci málo podřiemati, o červeném nosu bude mi sě kolotati DalC. 54 (srov. Slovník stč. 2, 85, 76). V době novější pak mívalo také význam »kolísati se«, na př.: I kráčela Milada volným a slabým krokem, takměř větrem co stín se kolotajíc 1825 F. B. Tomsa, Rom. pov. 33. — Mysl jeho (Jiřího) v nejistotě kolotajíc, hned tamo, hned onamo, jak právě buď vášeň buď čistější cit převažoval, se klonila 1837 Bibliotéka záb. čtení 6, 54. — Máme-li se (Čechové) kolotati mezi dvojím pravopisem 1843 Šafařík v ČČM. 17, 9, a tak často. —

---

[6]) Na vazbu *kolísati něčím*, která bývá v slovenštině i v polštině (srov. sloven. víchor . . . celým hájom rozkolíše Štúr, Sp. I, 59 [z výpisků prof. J. Zubatého]; pol. wiatr kołysze statkiem), mám jediný doklad, a to ze spisovatelů moravského původu: Vlny obilí . . . kolísaly sem a tam zažlucenými svými jazýčky 1897 Mrštíkové, Bavl. ženy 104. Ertl v NŘ. 10, 1926, 280 nazývá výraz »vítr kolísal lodicí« museálním archaismem.

Jiná taková paralela významová je v slovese *houpati se, zhoupnouti se,* které mívá v pražském slangu také význam (za)potáceti se, (za)kolísati se; mluvívá se o tom, že se něčí obchod houpe, t. j. kolísá se, je nepevný, a pod., nebo že se zhoupl, t. j. udělal úpadek.

Užší význam »nejistě se pohybovati« a pod se vyskytuje u slovesa *kolísati (se)* hned po jeho přejetí, na př.: Otec však nemoha se na tuto povětrnou jízdu dívati, obrátil se zády ke mně, aby mne neviděl kolísajícího se sem tam po skalinách příkrých 1832 Rozličnosti, č. 22, 7. Dokladů pak stále přibývá takřka rovnoměrně s ubýváním významu »kolébati se« a po r. 1870 význam »nejistě se pohybovati« a pod. má už úplnou převahu. Uvedeme několik příkladů v časovém pořádku: Mostnice, na niž ledové kry zhurta dorážely, notně se kolysala 1853 Rittersberg, Spisy 2, 74. — Náhle vstali někteří z nejbujnějších (hostů) od stolu, chopili se sedadla, na kterémž Franc seděl, a vyzdvihli je i s Francem na stůl. Všeobecný výskot pozdravil France ve výšce se kolísajícího 1864 Neruda, Arab. 46. — I v přeneseném smyslu se tohoto slovesa užívá už v tomto prvním období vývoje, na př.: Jazyk našeho věku posud nepřestal kolísati mezi dvěma krajnostmi, totiž mezi přílišným přidržováním se starého, kteréž k neohebnosti vede, a mezi pohrdáním čili vlastně neznáním jeho 1855 Obzor 298. — Přečastými bolestmi a protivenstvími rovněž jako oudy v životě matčině sevřeni a sklíčeni jsme, že se sotva pohybujem a sem tam kolísáme. Melichar, Mudr. pov. a bás. 52. — Náhle však počalo se celé to podniknutí (časopis) kolísati, čísla vycházela v mnohem delších než určených lhůtách 1859 Obrazy živ. 361. — Ale dosud stál (Vítek), kolísaje se mezi očekáváním a nevysvětlitelnou bázní 1865 Jahn, Herloš, Svět 490. — Výstřednosti tu a tam Tábory páchané vítanými byly jim (pánům) strašáky pro lidi kolísati se počínající 1870 B. Janda, Anna Měst. 100, atd.

Z tohoto vývojového schematu zvláště zřetelně vystupuje dvojice sloves *kolébati se* a *kolísati se* a jejich vzájemné vztahy. Hned v tom, že se ve spisovné češtině neujal u slovesa *kolísati* význam »kolébati (dítě)«, možno viděti působení slovesa *kolébati;* bylo totiž samo právě v tomto významu dávno a obecně vžité, a taková slova se zpravidla v normálním jazykovém vývoji drží proti neologismům pevně. Avšak kromě tohoto významového odstínu byla po jistou dobu obě tato slovesa souznačná, neboť se jimi bez rozdílu mohla vyjadřovati představa »houpati se, kývati se« i »ne-

jistě se pohybovati« a pod. Další vývoj je zase od sebe oddálil, a to tak, že širší význam »houpati se« a pod. zůstal slovesu *kolébati se*, kdežto sloveso *kolísati (se)* podrželo jen zúžený význam »nejistě se pohybovati« a pod. Celý ten vývoj významový byl velmi krátký: trval jenom asi padesát let. Je tak přímý, že se zdá, jako by byl účelně směřoval k tomu, aby oddělil od sebe významy, jejichž spojení v jednom slovese bývalo někdy příčinou významové neurčitosti, t. »pohybovati se« a »pohybovati se nejistě«. Výsledek všech těch proměn pak je, že bývalá synonyma *kolébati se* a *kolísati se* dnes už synonymy nejsou.

Významové změny, kterými sloveso *kolísati (se)* prošlo na půdě českého jazyka, vysvětlují také, proč ztrácí svůj reflexivní komponent *se*. Viděli jsme, že hned v prvním období vývoje byla vazba s předmětem u tohoto slovesa velmi řídká. Už od samého počátku se usus soustřeďoval na významy, které předmětu nevyžadují a které jindy bývají vyjadřovány slovesy podmětnými, na př. vrávorati, váhati a pod. Tak znenáhla dostávalo sloveso *kolísati* ráz slovesa podmětného a zvratné zájmeno *se* se u něho potom stávalo nadbytečným, neboť k vyjádření významové funkce ho nebylo třeba. Proto nacházíme doklady bez *se* už velmi brzy (srov. doklad z r. 1834 na str. 266 a z r. 1855 na str. 269) a je jich čím dál tím víc. Od r. 1870, tedy od doby, kdy významový vývoj slovesa *kolísati (se)* dospěl k stadiu, v kterém je vidíme dnes, jsou případy bez *se* stejně časté jako doklady formy zvratné.[7]) Avšak nelze z nich poznati, že by se byl i po té stránce význam rozštěpil, jak naznačoval K. Erban v Naší době 38, 1931, 223, že by totiž tvar se zvratným zájmenem *se* měl význam hmotný, kdežto tvar bez reflexivního komponentu význam přenesený. Obě formy se drží vedle sebe, jsou asi stejně časté a užívá se jich volně s významem úplně stejným od počátku až podnes. Ukážeme to zase na několika příkladech.

Zvratný tvar se zachovával důsledně jen v prvních letech, kdy patrně vědomí o vlastním významu nově přejatého slova bylo ještě živé. Ale přece jen se drží vedle formy bez *se* až podnes pevně, a to ve významu hmotném i přeneseném, na př.: Pode mnou loď se kolísá divě po vodních oří bělavé

---

[7]) Ztráta komponentu *se* u slovesa *kolísati* se vysvětlovala působením německého slovesa schwanken, srov. na př. Gebauer-Ertl 2, 239 a NŘ. 9, 1925, 179. Tento vliv německý je možný, ale všechny proměny u slovesa *kolísati (se)* lze zcela dobře vyložit také bez něho.

hřívě 1874 Čech, Básně 9. — (Žena) kolísá se — padá t. 114. — Však náhle přítel poznovu se ozval: »Co to? Přístroj náš se kolísá... Pozbyli jsme patrně rovnováhy... klesáme...« 1878 Arbes, Romanetta 1, 348. — V těchto dveřích zakolísala se nepoměrně vysoká mužská postava 1880 Čech, Povídky 3, 55. — Spíš, hněve boží? Nikoli! Tvým dechem se kolísá věž obrů v zachvění 1891 Vrchlický, Verdaguer, Atlantis 99. — Mohutné tělo (Šustovo) se kolísá jak doubec ve větrné bouři 1898 Neruda, Sp. 12, 437. — (Poldi) se kolísal jako opilci, kteří si domlouvají, aby nevrávorali 1902 Kronbauer, Řina 320. — Ruce se mu (řediteli) rozchvěly, postava se zakolísala 1913 Herrmann, Burlesky 76. — Takto se kolísal (Vojtěch) v ustavičné nejistotě stran svého pobytu u Horských 1870 Hálek, Tři pov. (Sp. 1916, 4, 140). — (Jungmann) co do pravopisu dlouho kolísal se 1873 Zelený, Živ. Jos. Jungm. 210. — Rozpakoval se (Dobrovský), kolísal se v nejistotách 1883 Šmilovský, Sp. 3, 152. — Vilém Rohrbek jen na chvíli váhal a se kolísal 1886 Jirásek, V cizích sl. 64. — Dostala (paní) horečku a mnoho týdnů kolísala se mezi životem a smrtí 1892 Herites Bez chl. 67. — To jsou tvé (Boleslavovy) rozkazy? Za chvíli odvoláš je. Tvá vůle zviklá se, jako se kolísala, než jsem tě pohnula, abys vlády uchopil se 1912 Langer, Sv. Václav 102. — Poněvadž dnes se kolísá celý svět a celá společnost, je i zde (v jazyce) zmatek a chaos F. X. Šalda, Zápisník IV, 1931, 118. — Pokládala bych si za hřích, kdybych ti zamlčela, že jsem už často se kolísala 1932 K. Nový, Tváří v tvář 256, atd. —

Kontinuita zvratného tvaru slovesa *kolísati se* je tedy nepochybná až po samý dnešek; malý výběr příkladů, kterými jsem ji jen naznačil, by se dal rozmnožiti mnohonásobně, a to i z poslední doby. Ale neméně hojně se užívá v obojím významu i slovesa bez zvratného komponentu, na př.: Loď... vrávorá a kolísá 1870 Ehrenberger, Listy 13. — Zvolna jako měsíc bílý kolisajíc, bleskotajíc příšerná se noří ryba 1872 Sládek-Longfellow, Pís. o Hiaw. 87. — Každým druhým či třetím krokem kolísá (Rudolf II.); musilť se silně o hůl opírati 1885 Třebízský (Sp. 1915, 4, 231). — Děs dívku jal, člun kolísal, však smál se gondolér 1901 Vrchlický, Z niv 2, 243. — Teprve za chvíli řada (vojáků) zakolísala 1913 Mužík, Tichá dram. 91 .— Chvěješ se, nebeský tyrane, v rukou, zbrocených krví, ukrutné tvé žezlo kolísá? 1916 Theer, Faethón 41. — Zdálo se mu (Arturovi), že trochu kolísá (v chůzi) 1921 Herrmann, Artur 148. — Hlouček příbuzných a známých

zesnulé zakolísal kolem tabulky A. Mencák v Čes. slově 5/11 1931. — Dnes odpoledne kroužilo nad jezerem ... letadlo, které náhle zakolísalo a zřítilo se střemhlav na hladinu jezera LN. 19/5 1932. — Auto začalo kolísati Čes. slovo 6/10 1931. — (Plato) kolísá mezi formalismem a materialismem 1870 J. Durdík, Fil. novov. 111. — Člověk, jenž má zdravý rozum, dobrou a snažnou vůli..., nekolísá nikdy 1872 Šmilovský, Kmotr Roz. 123. — Život můj již počne kolísati jak drobný člunek v bouři na vodách 1885 F. X. Svoboda, Básně 59. — (Desítiletí), o které palaeografové kolísají Gebauer v Athenaeu VI, 1888, 19. — Již nemohl (Petr)snésti toho stálého sužování a matčiných slzí, toho vyčítání, hanění a křiků, že začal kolísati 1889 Herben, Do třetího 419. — Druhý den se odhodlal a zase kolísal 1895 Svobodová, Na písč. půdě 165. — Na ustanovení mužovo ty řeči (dcer) měly nenáhlý účinek. Začal kolísati, uvažovat 1900 Herites, Vlny živ. 206. — V posledních dnech kolísala temperatura mezi pěti a sedmi pod nulou 1902 Herrmann, Ztřešt. hist. 302. — A tak kolísal Kristián mezi úzkostí a nadějí 1904 Dyk, Krysař 16. — Kolísal (Myslíkovský) mezi třemi ženštinami a přes tu chvíli byl pozýván za smírčího soudce 1918 Herrmann, Vdavky 236. — Vážila (Berta), kolísala 1926 Stašek, Uprchlík 105. — Tehdy trpěl (Boura), když (jeho myšlenky) kolísaly 1917 K. Čapek, Boží muka 118 (ve vyd. z r. 1927 str. 87). — Ceny kolísaly při každé optimistické zprávě Čes. slovo 1/9 1931, atd.

Že se mezi zvratným a nezvratným tvarem slovesa *kolísati* významový rozdíl necítí, ukazuje konečně i to, že týž spisovatel užívá obou forem s týmž významem, na př.: Sklouzlť se (Tkanička) nehorázně na půdě od deště rozmočené a jel kus svahem dolů jako po ledě, kolísaje se a rukama třepaje, až posléze pozbyv rovnováhy natáhl se na břicho tak znamenitě, že mu pavoukovité nohy jeho vysoko se vymrštily 1891 Jirásek, Mezi proudy 3. (Sp. 1907, 8, 25). — Martin Tkanička stál s nimi (společníky) v kupce, drže v pravici hořící lucernu. Třásla se, kolísala, jak student sebou pohyboval t. 141. — Chytaje se zahrádek, aby nepadl, protože mu nohy klouzaly po oslzlém chodníku, kolísal se (opilý sedlák) domů 1889 Herben, Do třetího 398. — Hned šplhá (pošta) do vrchu, hned kolísá a poskakuje křečovitě dolů 1889 Herben, Mor. obr. 223. — (Kolem Koziny) zmítalo se živé klubko útočníků a vířila směsice výkřiků, klení. Již, již se Kozina kolísal 1886 Jirásek, Psohlavci (Sp. 1912, 21, 43). — Nepřátelský houf, na

který (bratříci) uhodili a který již kolísal ustupuje, pojednou se zastavil 1909 Jirásek, Bratrstvo 3. (Sp. 35, 138). — Poranění jeho (Svobodovo) bylo velmi těžké, mnoho neděl kolísal se mezi životem a smrtí 1895 Klostermann, Za štěstím 403. — Což je (Lucilie) navždy odsouzena kolísati mezi zašlapanou minulostí a nejistou budoucností? 1897 Klostermann, Skláři 223. — Zakolísal (Jaromír), jako kdyby byl raněn 1932 K. Nový, Tváří v tvář 246. — Chtěl (Jaromír) jíti dál, zakolísal se, byl by snad padl t. 279, atd.

Stav, v kterém dnes sloveso *kolísati (se)* zastihujeme, dosvědčuje najisto, že tvar zvratný je u něho dosud živý. Avšak nelze se stavět v cestu vývoji bezmála stoletému a předpisovati jen tento tvar, když vedle něho stejně pevné místo má i forma bez zájmena zvratného a když už dnes můžeme tušiti, že jednou snad bude opuštěn docela. Není správné dávati přednost tvaru zvratnému proto, že *kolísati se = kolébati se*, jak činily dosud téměř všechny naše brusy a podle nich i Gebaurova-Ertlova Mluvnice česká 2, 239 a Naše řeč. Viděli jsme, že slovesa *kolébati* a *kolísati* už před šedesáti lety přestala být synonymy a že význam »kolébati« nebyl v českém slovese *kolísati* nikdy plně obsažen. Sloveso *kolísati (se)* má dnes svůj vlastní, specifický význam a z něho vyplynuly i proměny jeho tvaru. Dnes náleží plně do kategorie sloves, kterou popsal a vyložil B. Havránek ve spise Genera verbi v slov. jazycích (1928) I, 1, 131 v § 103, t. j. sloves reflexivních vyskýtajících se současně ve formě nereflexivní s funkcí podmětnou. Jistá zvláštnost je toliko v tom, že takovéto dvojice slovesné vycházejí zpravidla od podoby nereflexivní a zvratný komponent bývá teprve sekundární (*vejíti: vejíti se a* pod., viz též NŘ. 14, 1930, 199n), kdežto u slovesa *kolísati (se)* je tomu obráceně: sekundární je tvar nezvratný.

K. Erban: Píšeme správně křestní jména cizinců?

»Pravidla« ani naše nejdůkladnější mluvnice (Gebauer-Ertl a Gebauer-Trávníček) nemají poučení o tom, jak psáti křestní jména cizinců. Nevíme, mají-li se křestní jména cizinců v českém textu překládati do češtiny či nikoli. V praxi je kolísání a chaos. Vítězí spíše snaha překládati.

Vezměme si příklady hned z praxe Pražského linguistického kroužku, jehož členové v svém sborníku Travaux du Cercle Linguistique de Prague, sv. 1, zčásti překládají a zčásti nepřekládají. Miloš Weingart, jehož příspěvek přeložil do francouzštiny Louis Brun, má v poznámkách tvary nepřeložené nebo českým způsobem zkrácené: Václav Vážný, Fr. Bartoš, Ant. Kašík, Ant. Frinta, Jos. Chlumský. V textu však jsou jen tvary přeložené, pokud se přeložit dají: Joseph Král, Frédéric Smetana, Leoš Janáček. Bohuslav Havránek v svém článku píše Jean Huss (v poznámce však na téže straně [113] Hus). Jan Mukařovský se plnému znění křestních jmen zpravidla vyhýbá anebo křestní jména prostě vynechává. To je praxe našich linguistů. Nasvědčuje tomu, že i mezi odborníky je zřejmá tendence křestní jména překládat. Naproti tomu Gebaurova Příruční mluvnice ve zpracování Trávníčkově (vyd. IV, 1930) má v kapitole o přechylování na str. 72 takto napsané příklady: George Sandová, Ellen Keyová, Sara Bernhardtová, Mary Pickfordová, tedy pravý opak příkladů předešlých. Noviny překládají i nepřekládají, jak z praxe každý dobře víme. A jak cizinci? Nouveau Petit Larousse Illustré (vyd. 1930) má takovéto tvary českých jmen: Jean Hus ou Huss, né à Husinetz (!), Jean Zizka de Trocnow, Thomas Garrique Masaryk, né à Hodonin, Frédéric Smetana, né à Litomysl, Anton Dvorak, né à Mulhausen (= Nelahozeves). Francouzi tu všechna jména přeložili, příjmení a jména místní napsali podle německých slovníků. Podívejme se však v Laroussovi ještě na jména německá a maďarská: Frédéric Nietzsche, ale Franz Schubert, Hunyadi ou Huniade, Mathias Corvin. Tedy zase i ve francouzském slovníku nedůslednost, ale spíše sklon překládat. V německé antologii z českých básní Ein Erntekranz aus Hundert Jahren tschechischer Dichtung (Mnichov 1926, přel. R. Fuchs) jsou všechna jména našich básníků psána důsledně naprosto bezvadným českým pravopisem: Karel Jaromír Erben, František Ladislav Čelakovský, Jan Neruda atd. Tak je tomu i s citací českých jmen v knize R. Pannwitze Der Geist der Tschechen (Vídeň 1919). Ale ukázky už stačí. Je z nich zřejmé kolísání, nejednotnost. Zdá se však, že je to kolísání zbytečné a jazyku neprospěšné. Jak se rozhodnout?

Jsou tu dvě hlediska: zájem jazyka je, aby nepřijímal slova tvarem a významem cizí, aby všechno bylo buď přeloženo, nebo aspoň přizpůsobeno a zdomácněno. Druhé hledisko se opírá zase o argumenty právní a občanské: znění a pravopis

každého jména jsou nedotknutelné. Jména nelze překládat ani měnit.

Hledisko prvé lze částečně uplatňovat při přechylování příjmení, protože v našem jazyce musíme vždy označovati přirozený rod, což se nejčastěji děje příponami. Tedy Mary Pickfordová, a ne Mary Pickford. Ženské jméno musí mít v češtině také ženský tvar, jinak působí směšně. Trochu jinak je tomu u jmen křestních. Tu můžeme zpravidla každé mužské jméno dobře skloňovati a přechylování tu už není tak nutné, protože ženský rod dostatečně vyjadřuje koncovka příjmení a někdy dokonce cizí slovo samo: Ricarda Huchová. Ostatně, v cizím jméně vždy něco cizího zůstane, a není také příčiny, proč bychom tomu měli stůj co stůj bránit. Ač jména křestní vznikala jinak a jindy než příjmení, vytvořila se mezi nimi v životě občanském pevná pouta, která překladem porušujeme. Je to znásilňování, proti kterému by cizinec často rád protestoval. Vzpomeňme jen na Ant. Dvořáka, který byl velmi nedůtklivý, když mu v cizině psali Anton místo Antonín. A měl pravdu; jestliže možno psáti v cizině místo Antonín Anton, může se také psáti Dvorak místo Dvořák. Němci by nám potom mohli psáti podle této zásady Theone Nemec, Rosa Svoboda. Nepřekládati nabádá nás úcta k cizímu jménu a jazyku. Jak groteskní by bylo, kdybychom své překladatelské puritánství provedli do všech důsledků: Jiřina Sandová, Karel Baudelaire, Bohumil Gautier, Jan W. Goethe. Ti lidé se prostě tak nejmenovali, a na tom, jak kdo sám sebe jmenuje a píše, přece nejvíce záleží. Vyskytují-li se na př. pravopisné varianty jména nějakého spisovatele, rozhodne ten tvar, jakého spisovatel sám užíval.

Není opravdu vážné příčiny, pro kterou bychom měli křestní jména cizinců překládat. Námitka, že takové jméno je cizím živlem v našem jazyce, neobstojí; to bychom potom do jazyka vůbec nesměli přijímat cizí slova, která jsou tak často i se svým původním pravopisem pro jazyk daleko zbytečnější než křestní jméno cizince. I kdybychom překládati chtěli, nemohli bychom překládati vždy a přesně.

Jak přeložiti tvary Máňa, Fráňa, Jára, Míla a pod.? Jak přeložiti cizí jména Horst a Knut?

Snad by mohl někdo též navrhnout, že by se tato věc dala řešit kompromisem: nepočešťovat, co se počeštit nedá, a jinak držet se usu a tradice. To by však znamenalo držet se kolísání, nejistoty a nedůsledností, kterých máme v pravo-

pise beztoho víc než dost.*) Jiným kompromisem bychom si mohli zase doporučit, abychom svoje křestní jména psali a tiskli i v cizojazyčných textech vždy zásadně česky, kdežto křestní jména cizinců bychom si mohli podle možnosti počešťovat. Jinými slovy: měřili bychom cizincům touž měrou, jako oni nám. Chybí nám však k tomu jejich kulturní převaha a malý zájem, vlastnosti, kterými nad nás tolik vynikají. Nicméně, doufejme, že se nám jednou také konečně podaří, aby psali naše jména správně. Jestliže se však Arnošt Kraus pod německý článek nepodpíše Ernst, Otokar Fischer Otto, Václav Tille Wenzl nebo Hanuš Jelínek pod francouzský článek Jean, proč bychom tak měli psáti my, píšíce o nich cizím jazykem? Nebo bychom snad měli cizincům ulehčovat pravopis a výslovnost našich křestních jmen? Jejich fonetické těžkosti nejsou pro cizince větší než těžkosti s vyslovováním našich příjmení.

O dobrý sloh.

K odpovědi p. dra V. Martínka v 8. č. Naší řeči na můj článek z č. 7.

Především lituji, že se ani p. dr. Martínek nevyhnul v své polemice oblíbenému u nás zlozvyku: vyvraceti něco, co protivník netvrdí. Doporoučím prý zřejmě cestu velmi úzkou: sloh Jiráskův a Raisův. Ale to není z mého příspěvku nikterak zřejmé, toto prostoduché tvrzení mi p. dr. M. jen imputuje. Tím, že jsem chválil Jiráskův a Raisův sloh, jsem ještě netvrdil, že se jinak psáti nedá. Podle p. dra M. by mohl někdo z mého článku také vyvozovati, že obstojí jediné sloh Jaroslava Durycha. Právě tak je tomu s příkladem mluvy lidové: nikdo přece nebude tvrdit, že je pro spisovatele zdrojem jediným. Konstatoval jsem jen na jednom místě jako zajímavost, že mluva lidová mnohomluvností a zbytečnými okrasami netrpí. Nic víc. Co se pak týče těch několika slohových citátů z Jakuba Obervy, tu stojí prostě názor proti názoru, vkus proti vkusu. Vysvětlení a důvody p. dra M. mne nepřesvědčují. Chápu, co chtěl autor těmi výrazy vy-

*) V některých případech se však ujalo české znění u cizích křestních jmen tak, že by nebylo dobře, chtít dosavadní způsob měnit podle této zásady (na př. císař Vilém, král František I., Ludvík XIV. atd.). Budou tedy asi vždy jisté odchylky od tohoto pravidla, které hledá cestu z nynější nejistoty. (R.)

jádřiti, cítím nutnost odstínů a polotónů, ale prostředky, jakých k tomu autor v svém díle užívá, nejsou vždy úsporné a umělecky působivé. Záleží vždy na tom, je-li ten odstín stylisticky správný a stylově hodnotný, není-li ten ornament přeornamentován. Ale mimochodem: proč ještě v dnešní funkční a konstruktivní době mluviti o ornamentu? Není to už dnes termín trochu nevhodný a ornamentální technika trochu zastaralá? Ozdobovati svůj styl ornamenty přece dnešní spisovatel nepotřebuje.

Vzal jsem na Jakuba Obervu měřítko přísné a u nás neobvyklé. Není také divu, když kritika stylu je tak zanedbána. »V tom je právě ta bída,« říká F. Götz v Básnickém dnešku, »že dnes je možný každý styl.« Pan dr. M. tu se svým slohem není osamocen. Trpí novinářským povoláním, jak tomu je u mnohých našich spisovatelů. Slova ztrácejí svou váhu, hloubku a nahrazují ji množstvím. Tak vzniká v naší literatuře tak zv. šťastný průměr, v němž si tolik autorů libuje. Jakuba Obervu jsem začal excerpovati jen čirou náhodou a neměl jsem vůbec úmysl pronášeti o jeho slohu celkový úsudek. Potřeboval jsem z vážných autorů právě jen těch několik dokladů pro svou práci.

V odpovědi rád čtu, že oněch sporných výrazů nehájí autor stůj co stůj. Žádá jen větší objektivnost a opatrnost. Ani já nepokládám své výtky za nedotknutelné a nepronáším anathema. Svůj článek jsem psal ze zájmu čistě věcného a odborného a nepochybuji, že i p. dr. M. své dílo psal poctivě a s láskou. Jestliže jsem se někde mýlil, dám se rád přesvědčit a poučit.

Co se týče tónu, jakým byly mé výtky proneseny, lituji velice, že jsem se jimi p. dra M. dotkl. Uznávám, že některé z nich mohly zníti jinak. Ale psal jsem o slohu a nemyslil jsem na osoby. Potřeboval jsem v své kritice názornosti, která se p. dru M. nezdá dost ušlechtilá a taktní. Je však často velmi relativní a subjektivní, čím se lidé cítí dotčeni. Zvláště v kritice. *K. Erban.*

POSUDKY A ZPRÁVY.

Václav Krška: *Klaris a šedesát věrných.*

Tento román našeho mladého autora vyšel letos jako novinka Družstevní práce. Krška v něm líčí život šedesáti hochů na ostrově ve Středozemním moři. »Šedesát mladých životů se v něm pere se sluncem, mořem, sportem, tělem

a srdcem. Antický motiv spartanského života je zde zvládnut novým školním systémem: tváří v tvář přírodě, určeni zdraví, síle a kultuře, vyrůstají zde budoucí státníci, umělci a geniové v drezuře vůle a citu, v atmosféře inteligence a rozumu a v zapomnění nejdůležitější motivace života: mládí.« To praví o svém románě sám autor v Panoramě (X. ročník, číslo 2, str. 27). A pokračuje dále: »V celku snažil jsem se vysloviti z několika věcí: je to hamsunovský návrat k přírodě, dnes tolik rozvířený, filosofie srdce a rozumu a vposled motiv síly a slabosti. Otázka puberty, koedukace a sexu... zaujímá přední místo; úmyslně jsem ji podložil několika freudovskými komplexy, vkládaje pak celek, zejména v závěru, do současně-hellenského prostředí.«

Je to zvláštní román a zvláštním dojmem působí na čtenáře ani ne tak pro děj sám, ale svým zpracováním. Pevná stavba románová je rozbita v jednotlivé kapitoly a dějový proud je roztříštěn křečovitým, nervosním způsobem vyjadřování. Čteme-li tento román, nemůže nám ujíti, že všechny přednosti i vady moderních spisovatelů jsou v Krškově slohu ještě znásobeny. »Byl to měsíc opilosti a štvanice, do které třískalo moře a volaly milované hlasy pod úžehem slunce« (l. c.) — tehdy psal autor tento román, a mnoho z této opilosti přešlo i do jeho slohu.

Jak autor sám na sebe prozrazuje, tvořil své dílo pod dojmem silné umělecké emoce, která zabarvuje sloh celého románu. Již ve výběru slov je to dobře znát. Krška má zálibu v slovech silně expresivních a hromadí je k sobě: Na druhé straně pavilonu proroctví *bědné hrůzy*. Na druhé straně pavilonu *smrt*. Na druhé straně pavilonu leží na zemi *vytřeštěný* Sidney v *konvulzivním záchvatu*. Mabel je *stržena ve mdlobách* u kořenů pinie. Doktor Neumann *zkameněl v šíleném postoji* (115).

Velmi často užívá autor slov málo obvyklých, ba někdy si taková slova i tvoří. Všechna tato slova mají jednu věc společnou: zvukovou expresivnost. Většina jich obsahuje sykavky: Paolo *seskřipl oči* (84). Její oči se *zaštíraly* v polichocení (99). Chlapci se *zašvířili* veselým smíchem (140). *Zaškvíral* se celou pokožkou, která *zaskřipěla* (328). Pobřežní rákos *vyskřipuje* bambusovými lupeny (163), pod obviněním *štiřivých* slov (280). *Doštiřila* se špinavá lucerna (314), *sykavé žehnutí* (176). Mlhavé *šírání* rána (94). *Chřistnutí* pěny (112). Křemelí chřestí v *špluchavém* odlivu (186). Expresivnosti plynných hlásek užívá Krška mnohem řidčeji. Nějaký

hlas tam *pochruchuje* (308) [spolu s expresivním *ch*]. *Crk* nového rána (315). *Prolykl* speklým hlasem (242).

Expresivnost hlásek je tu zvýšena tím, že je jí užito většinou u slov málo známých. Je to tedy zajímavý pokus dosáhnouti expresivnosti slohu i vnějšími prostředky, t. j. již samým zněním slov. Škoda jen, že autor volil tento prostředek příliš často a tím se mu dostalo do knihy mnoho slov neobvyklých. Také jasnost slohu tím někdy trpí.

Intensita výrazu je vůbec základní vlastností Krškova slohu. Aby jí dosáhl, užívá někdy i slov vulgárních: dlouho *bloumal* s odvráceným pohledem (195), chlupaté *pařáty* (175), bílé kalhoty *plandají* větrem (97) ap. Užívá ke zdůraznění výrazu též zdvojených komposit, jinak vzácných: *černočerný, tichotichý*. Také vid slovesný je mu prostředkem k dosažení intensity. Užívá neobvyklých slovesných tvarů, k obvyklým slovesům trvacím tvoří neobvyklá slovesa dokonavá: *přiklesne* na kolena (210), *zazdálo* se mu (172), *zamítal* se úderem mdlobné vilnosti (102), *zavzpouzel se* naléhavým *vzpurněním* (307), *zpýšil* se (144), atd. V této své tendenci někdy zašel příliš daleko, na př.: jeho podbradek *podkroužil* celou *kulovatinu* růžové brady (124); to je už obrat zbytečně násilný.

Snaha po silné expresivnosti projevuje se u Kršky i v množství *metafor*, kterými protkává své vypravování. Mnohé z nich překvapují čtenáře svou výrazností a obsahovým bohatstvím. Krška však některé metafory opakuje; toho by se měl vyvarovat, protože každá zvláštní metafora dlouho utkví čtenářovi v mysli a její opakování, není-li k němu zvláštních důvodů, se instinktivně cítí jako slohový nedostatek.

Když jsem četl Krškův román, nemohl jsem se zbavit dojmu, že je tam metafor příliš mnoho. Oceňování metafor je stále věcí velmi subjektivní, ale přes to myslím, že v próze by se jimi nemělo tak hýřit, neboť pak se sloh stává mnohomluvným. Nechť čtenář sám posoudí těchto několik příkladů: Zlom víry se utřel ulomeným hrotem o věřící slova (233). Houslový svist větrného žíhání pod rytmem chodidel (178). Takto počíná i hru proměnlivého flirtu, rozmarného a vtipného, překonávajíc růženec nudy svlačcovitým úponkem vrtkavosti a skelného tajemství (82). Jediný pramen žlutého mléka prolíná skulinou záclony a ovíjí se duhovou pavučinou kolem stropu (130). Duhové vějíře motýlů se rozvírají šelestem rozdmychalého plamene (186).

Jiří Karásek ze Lvovic píše o Krškově slohu (v Panoramě,

X. roč., č. 2, str. 26): »Krška je kolorista, jenž umí zacházeti s barvou. Stránky jeho románu nejsou pestré, jsou barevné... Všechno v Krškovu románu žije, nic tam není zdlouhavého.« Živý, prudký spád slohu je jistě předností Krškovou, vypravování není zpomalováno zbytečně dlouhými pediodami. Naopak, souvětí je u něho roztříštěno v drobné věty, často zbavené přísudku a změněné v pouhá zvolání.

Všimněme si, jak Krška líčí na konci svého románu katastrofu, při které se ostrov propadává do mořských hlubin: Litina žárového závodiště je rozeklána a urvaná půlka se propadá! Černá, nejčernější trhlina! Rozevírající se! Rachotící! Třískající! Stromy palem se přelamují! Větve svistí vzduchem! Chlapecká těla, bílá a silná, zalitá potem a běsněním, zachytávají se cárů kořenů!... Skalinou odkrytý pavilon, padající dolů! Prolomené střechy drůbežárny! Stájí! Skleníku! Třískot! Trosky! Změť! Vytí! Zhroucení! Řev! Bouře! Jekot! Řícení! Prokletí! Vyvrácení! Smrt! Smrt! (364—5.)

Zde věty redukované na pouhá zvolání vystihují chaos a hrůzu katastrofy, překotnost jevů, jež následují za sebou ráz na ráz. Protože však je to slohový prostředek dost neobvyklý a velmi výrazný, měl si ho Krška více šetřit a neužívat ho tak často. Najdeme jej na př. na str. 133 a hned zas 139, 149, 154, 164, 174, 176, 178. Tím nabývá Krškův sloh místy zvláštní křečovitosti; děj neplyne živě, ale trhavě poskakuje, což mnohé čtenáře jistě unavuje.

Jinou zvláštností Krškova slohu je záliba v nadměrném opakování stejných slov a výrazů v sousedních větách: Harpe nevidí, Harpe neslyší, Harpe v dychtivosti špoulí kapří hubičku (189). V modré tmě vzrůstají kymácivé stíny stromů, v modré tmě hučí moře dlouhým voláním, v modré tmě se plíží Ralfův stín k bílému pavilonu (353). Na druhé straně pavilonu je ticho. Na druhé straně pavilonu proroctví bědné hrůzy. Na druhé straně pavilonu smrt. Na druhé straně pavilonu leží na zemi vytřeštěný Sidney v konvulzivním záchvatu (115).

Individuální zvláštnosti jistě nejsou na škodu slohu, naopak dávají mu osobní kouzlo, kterému se u mnohých spisovatelů obdivujeme; u Kršky jsem se však nemohl zbaviti dojmu, že tyto svoje zvláštnosti příliš zdůrazňuje. Krškův sloh je živý, místy velmi barevný, místy hutný a velmi často výrazný, ale chybí mu jedna věc: vyrovnanost. Je překořeněn

svými zvláštnostmi, tón Krškovy řeči je stále jakoby zadrhnut a jeho obraznost zahaluje mnohé části do mlhavosti, kterou ještě zvyšuje nejasnost trhavých výkřiků, jichž je román pln.

Ostatně to je věcí autorovou, ospravedlnit si umělecky před sebou samým všechny tyto případy, které se zdají čtenáři podivné. Před nikým se však neospravedlní z četných chyb proti správnosti jazykové, kterých se v svém románě dopustil. Uvedu jen několik příkladů (nejsou to ani zdaleka všechny): Buďte méně záhadným a více objektivním (87) [spr. záhadný a objektivní]. Nemáte opět připravený váš nezbytný naturel (87) [spr. nemáte připraven svůj nezbytný naturel]. Jako by jej (ostrova) již nebylo (142) [spr. ho]. Navzdory těm největším i nejnepatrnějším věcem a divům (199) [spr. přes největší . . .]. S churavícím dítětem (174) [spr. churavějícím]. Paolo a Sidney nejsou k nalezení (327) [spr. nelze jich nalézti]. Ovoce zůstalo nedotknutým (298) [spr. zůstalo nedotčeno]. Pot stéká pokožku (115) [spr. po pokožce] atd.

Chyby tohoto druhu a v takovém množství musí se nepříjemně dotknout každého, kdo miluje svou mateřštinu. A co říci tomu, že autor nezná (či nechce znát?) dobře ani český pravopis? V Krškově románu čteme: sáli (279) [spr. ssáli], vysává (329) [spr. vyssává], proč se podáváš (292) [spr. poddáváš], čím jsi se ztravoval (306) [spr. stravoval], zdělím (350) [spr. sdělím] atd. Chce-li už autor o své újmě reformovat psaní cizích slov, jako civilisace (192), anachronizmus (200), kritizovat (259), jaképak má důvody k tomu, aby psal chaozu (200), chaozem (115), dizonancí (112), progrezivní (123)? Což nezná jejich výslovnost? Z jakých důvodů píše dokonce: uztrnul (145), uztrnuly (120)? Jak je to možné, že takové chyby propustí vydavatelský podnik tak vážný, jako je Družstevní práce? Už je věru čas, aby naše veřejnost byla přísnější k těmto zjevům.

Tedy: méně touhy po duchaplnosti a více přirozenosti. Kmen Krškova slohu je dobrý, jen větve je třeba přistřihnout a prořezat.

Josef Bečka.

Sborník prací I. sjezdu slovanských filologů v Praze 1929. Svazek II. Přednášky. Uspořádali Jiří Horák, Matyáš Murko, Miloš Weingart a Stanislav Petíra. Praha 1932. Nákladem výboru I. sjezdu slov. filologů v Praze. S podporou ministerstva školství a národní osvěty. Za 250 Kč.

Tento obsáhlý a nákladný sborník o 1137 stranách je písemným pomníkem prvního sjezdu slovanských filologů, který se konal ve dnech 6. až 13. října r. 1929 v Praze. Vnější příležitosti k tomuto sjezdu bylo sté výročí smrti Jos. Dobrovského. Hlavní úkol sjezdu, jak poučuje stručný úvod sborníku, byl dvojí: organisace práce o velkých úkolech vědeckých, vyžadujících součinnosti většího počtu odborníků i ústavů, a úprava slovanských studií na středních a vysokých školách. Jednání sjezdu bylo rozděleno do tří sekcí, literárně historické, linguistické a pedagogicko-didaktické, a obíralo se rozmanitými závažnými problémy, které naskýtá dnešní studium slovanských jazyků. Svazek, jejž máme před sebou, obsahuje 86 přednášek, které byly na sjezdu předneseny anebo které byly pro něj určeny, a vedle toho dva články o Jos. Dobrovském, od B. Jocova a F. Kidriče. Obšírný rejstřík osobní, slovní a věcný (str. 1063—1129) a francouzské obsahy přednášek (str. 855—1060) usnadňují přehled a studium sborníku. Vnější dějiny sjezdu, oficiální proslovy a projevy, soupis thesí k rozhovorům, průběh jednání, sjezdové resoluce a seznam účastníků sjezdu podá svazek další (I.). Postup ve vydávání sjezdových publikací byl z technických příčin obrácen, takže tento druhý svazek vychází dříve a první vyjde na podzim 1932. V přednáškách, které byly na sjezdu prosloveny, se probírají valnou většinou themata přesahující pole Naší řeči, ale přes to je v nich mnoho věcí, které mohou i naše čtenáře zajímat, a proto aspoň o některých z nich podáváme zprávu.

Celý sborník je rozdělen jako sjezdové jednání samo ve tři oddíly: literárně historický, linguistický a pedagogicko-didaktický. První z nich (1—433) je zahájen velmi zajímavým výkladem I. Barbulesca o českém lékaři Jakubu Čihákovi, který se r. 1825 usadil v rumunských Jassech a pomáhal tam vytvářet nový kulturní život. Jeho přičiněním byla v Jassech založena učená společnost, museum a akademie, z níž později vyrostla universita. Všechnu tuto Čihákovu práci pro rumunskou osvětu oceňuje spisovatel velmi vroucně; Čiháka nazývá »le grand et généreux Tchèque«. — K. Treimer v článku J. Zeyer a Rusko sleduje styky česko-ruské od nejstarších dob a v díle Julia Zeyera hledá, do jaké míry na něj působil ruský vliv. Zeyer, jak známo, pobýval nějaký čas v Rusku a několik jeho děl má ruské motivy (Ondřej Černyšev, Darija, Zpěv o pomstě za Igora a j.). Treimer se domnívá, že více než ruská literatura umělá působilo na Zeyera

ruské prostředí. — A. Florovskij zjišťuje v přehledném článku dnešní význam legendy o Čechovi, Lechovi a Rusovi (Mechovi) pro vědecké studium. Tato legenda nemůže být pro nás dnes historickým pramenem, ale její historie v jednotlivých literaturách slovanských je dokladem, jak se vyvíjelo a šířilo slovanské vědomí; byla a je symbolem, výrazem vědomí o jednotě slovanských národů. — F. Kolessa shledává lidové písně společné Lemkům karpatoruským, Slovákům, Čechům a Polákům a vykládá jejich rozšíření tím, že krajina Lemků při polsko-slovenských hranicích byla místem živých styků mezi Slováky, Poláky i Ukrajinci a v ní že se také zprostředkovávala výměna lidových textů i melodií. — Českou literární historií se obírá článek A. Pražáka Dnešní stav slovenské literární historie a její další úkoly. Vedle řešení speciálních otázek ze slovenské literární historie je potřebí ještě velké práce synthetické, která teprve bude moci ukázati místo a význam slovenské literatury. Pražák upozorňuje už předem, že tato synthese přinese bezpochyby poznání, že slovenská literatura je jen okrajová a jen součástí a doplňkem literatury české, že sama o sobě neobstojí a »musí být tradována i vtělována nadál jen v celonárodním, t. j. v českém či československém literárním dějství«. Také článek M. Szyjkowského Polská účast v českém národním obrození se obírá českou historií literární; o této otázce jedná nyní velké dílo téhož autora, jehož I. svazek vyšel nákladem Slovanského ústavu v Praze 1932. — Část literárně historická je uzavřena článkem B. Vydry o ohlasech a vlivu ruského slova o pluku Igorově v literatuře české i polské. — Jak je vidět už z těchto několika themat, byla věnována velká pozornost hlavně tomu, co slovanské národy spojuje; téhož rázu jsou i články pojednávající o stycích jiných větví slovanských, na př. Jelačićův o vztazích rusko-jihoslovanských, Pogodinův o bibliografii styků rusko-srbských, Šachmatovovův o slovanské myšlence u staroruských písmáků a j.

V části linguistické (435—737) se několik přednášek obírá jazykovým zeměpisem. Tato nová metoda linguistického badání, záležící v tom, že se zjišťuje zeměpisné rozšíření jednotlivých jazykových jevů a zakresluje na mapy isoglossami, t. j. čarami ohraničujícími území pozorovaného jevu (hlásky, tvaru, slova a pod.), je velmi plodné a osvětluje mnohé otázky jazykové mnohem dokonaleji než metody dřívější. V záp. Evropě bylo na tomto poli již vykonáno mnoho práce, také slovanské národy mají už několik děl z jazyko-

vého zeměpisu (u nás byl učiněn aspoň začátek pracemi Frintovými a Vážného; o všem tom poučuje B. Havránek v LF. 51, 1924, 267 n. a F. Oberpfalcer v Jazykozpytu 1932, 24 n., 71 n.; před tím napsal u nás informativní výklad o jazykovém zeměpisu A. Frinta v Národop. věstníku českoslov. 14, 1921, 76 n.), ale stále ještě zbývá mnoho vykonat. Sjezd slovanských filologů se obíral hlavně těmi otázkami, které se týkají celého nebo většího území slovanského a vyžadují součinnosti mnoha pracovníků. Tak výklad A. Meilleta a L. Tesnièra ukazuje potřebu sestaviti a vydati jazykový atlas slovanský, P. Skok uvažuje o budoucím jazykovém atlasu jihoslovanském; J. Baudouin de Courtenay podává soupis jazykových jevů slovanských, které by bylo lze zkoumat metodou zeměpisnou, a P. Buzuk objasňuje způsob, jak možno z této metody těžiti i pro poznání dějin jazyka, a j. v. — Také praslovanským nářečím a vzniku jednotlivých jazyků slovanských je věnováno několik přednášek. J. Czekanowski hledá metodou kvantitativní stupeň příbuznosti jednotlivých jazyků slovanských a jejich vzájemný poměr. Při tom podává i obraz vzniku a šíření dialektických rozdílů a jejich chronologii. Svůj článek doprovází pracnými tabulkami a diagramy. Rovněž T. Lehr-Spławiński a N. Durnovo se zabývají postupem a dobou dialektického rozrůznění slovanského.

Z výkladů obírajících se jen jednotlivými jevy jazykovými nás zajímá pokus J. Kuryłowicze vyložiti vznik slovanského slovesného vidu dokonavého a nedokonavého z oposice sloves na *-ną* a *-ają*. J. Húsek shledává vztahy a společné zájmy jazykozpytu a etnologie a radí k těsné součinnosti obou těchto disciplin. J. Chlumský opravuje Rousselotův názor o artikulaci měkkých hlásek; měkkost hlásky nezáleží v zeslabení artikulační energie, nýbrž naopak v jejím zesílení. A. Kleczkowski zjišťuje původ německých slov v staré češtině a v staré polštině a z hláskových proměn usuzuje, že hlavní cesta germanismů do polštiny vedla z nářečí bavorského přes Čechy, Moravu a Slezsko. V slovníku podlehl tomuto vlivu obor státního, školního, soudního a městského zřízení, křesťanství, stavitelství, řemesel, šatstva, kuchyně, hudebních nástrojů, tance, her a zábav, obchodu, vah a měr, peněz, hornictví, ale především terminologie rytířská a vojenská; také mnohé názvy hospodářské a ze světa přírodního byly přejaty z němčiny. — Slovanských výpůjček z turečtiny se týká přednáška T. Kowalského, ale zabývá se jen metodologickými chybami, kterých se dopouštělo jejich dosavadní

studium. St. Szober reviduje Bernekrovy názory o pořádku slov v slovanské větě, zvláště o místě určitého slovesa, a dokládá, že počáteční a koncové postavení slovesa ve větě není toliko výsledek zvyku, zděděného a tradicí udržovaného, nýbrž že je to jev fakultativní, mající pevné příčiny psychologické. Přesně rozlišuje psychologické a logické prvky řeči a příčinu různého postavení slovesa ve větě vidí v tom, že se v jazyce projevuje tendence, začínat větu psychologickým podmětem a psychologický přísudek klást na konec věty. — Větou a jejím pojetím se obírá také informativní článek A. M. Peškovského o vědeckých výtěžcích ruských školských učebnic v oboru obecných otázek syntaktických. Veřejné poměry ruské byly revolucí takřka obráceny na ruby a vyžádaly si radikální změnu školního systému a učebnic. Už na př. i ta okolnost, že bylo třeba skládat jazykové učebnice i pro lidi dospělé, byla jednou z příčin, které nutily k hledání nových metod a vůbec k novému chápání jazykových jevů. Protože se pak skládáním školských učebnic zabývali nejen učitelé sami, nýbrž i učenci, universitní profesoři, vedlo toto, v podstatě praktické úsilí k mnohým novým poznatkům teoretickým a často k pronikavým úpravám mluvnického systému. Peškovskij ukazuje na několika příkladech názorně, jak hluboko leckdy zasáhla změna pojetí, na př. v názorech o větě jednoduché a složené, o větné závislosti, o interpunkci atd. Není pochyby, že mnoho z těchto novot má cenu trvalou, a škoda je, že u nás jsou ruské učebnice jazykové tak málo známy. Snad by právě v nich bylo možno najít žádoucí osvěžení našich vyučovacích metod, zvláště pro jazyk mateřský. — Dvě přednášky se týkají praktické stránky jazykového badání, t. j. zachycování vypravovaných textů. Je to výklad I. Paňkevyče o významu fonografu pro linguistiku, líčící historii tohoto vynálezu, jeho přednosti i nedostatky, a B. Trnky o potřebě nové soustavy těsnopisné, založené na fonologickém principu a vyhovující všem požadavkům při zapisování slovanských textů. Trnka vytkl v své přednášce hlavní zásady takové soustavy, sám se dokonce zabývá již přes patnáct let jejím sestavováním a doufá, že v dohledné době bude moci svůj pokus předložiti veřejnosti.

V linguistické části sborníku je také několik přednášek o dnešních nářečích. Pohled do samého středu jazykového dění poskytuje přednáška A. Georgijevského o vzniku nového slovanského nářečí na Dálném východě. Na tomto roz-

lehlém území žijí příslušníci rozličných národů slovanských (Rusové, Ukrajinci, Bělorusové, Poláci, Čechové, Bulhaři, Srbové) a neslovanských a jejich vzájemné styky vedou k míšení kulturních zvyků i jazyka. Tak na př. evropští Rusové se tu přizpůsobili Číňanům i krojem, domorodí obyvatelé se naopak od Rusů naučili užívat jejich hospodářského nářadí, obdělávat zemi, stavět domy atd. V jazyce se projevuje toto míšení především tím, že zanikají hlavní rozdíly v hláskách, tvarech i v slovníce a že z jednoho jazyka pronikají tvary a slova do druhého. Výsledkem tohoto procesu bude vznik nového slovanského nářečí, jež bude na sobě mít stopy všech jazyků slovanských. Podobného rázu je také výklad A. Grigorjeva o původu ruských nářečí v krajině urálské; také jejich vznik je v těsné souvislosti s ruskou kolonisací toho území a má na sobě hojné stopy vlivu sousedních jazyků neruských. Rovněž z historie kolonisace vykládá M. Małecki vznik nářečí istrijských, v nichž shledává několik časových vrstev, shodujících se s postupným osazováním země. — A konečně je třeba zmíniti se o přednášce N. M. Karinského, zabývající se studiem nářečí s hlediska sociologického. Nová nářečí vznikají z podmínek sociálních, a to míšením. Autor zjistil, že na celém území ruského jazyka není vůbec nářečí nesmíšených a že se zpravidla mísí tři různá nářečí, z nichž jedno je městské. Při tom se pozoruje, že vznik nového nářečí nevede k rozrůznění, nýbrž naopak ke stírání rozdílů. V tom ve všem má značnou úlohu nářečí městské.

V části pedagogicko-didaktické (739—771) J. Legras podává promyšlený postup při výkladu jakéhokoli literárního textu a uvádí tři praktické příklady: výklad textu ruského, německého a francouzského. Z. Markovićová uvažuje o důležitosti studia slovanských literatur na školách všech slovanských národů a požaduje pro ně nejméně dvě hodiny týdenní ve dvou nejvyšších třídách. J. Mrázek vypočítává, kde všude je při výkladech v hodinách češtiny na učitelských ústavech možno šířit a pěstovat slovanskou myšlenku.

Už z tohoto stručného výběru, jenž arci ani zdaleka nevyčerpává celé bohatství sborníku, je vidět, jak všestranné byly vědecké zájmy, které se na prvním sjezdu slovanských filologů uplatnily, a hlavně, jak bylo sjezdové jednání podnětné. Vzájemná výměna názorů a zkušeností objasnila mnohé problémy a ukázala nové, ale vedla také k výsledkům

praktickým: k resolucím shrnujícím základní požadavky studia slovanských jazyků a k sestavení pracovních komisí. O tom o všem přinese zprávu první svazek sborníku a jím bude také dovršena velká práce sjezdového výboru. *jh.*

PROHLAŠENÍ.

Polemická oprava Boh. Havránka v posledním čísle Naší řeči mě nutí, abych řekl několik slov na obranu své vědecké cti.

Nepokládám ani za potřebné ani za užitečné odpovídati na kritické výkony Boh. Havránka, týkající se mé poslední práce z literární vědy; proti čemu se však musím naprosto důrazně ohraditi, je — tentokrát jasně formulovaný — urážlivě hanlivý výrok o pavědeckosti mé práce. I když nepřihlížím k tomu, že povolaná odborná kritika vědecká a literární doma i za hranicemi hodnotila kladně mé dílo mimo jiné i pro jeho podnětnost metodickou (tedy vědeckou), nejsou uvedená slova Bohuslava Havránka, jenž v literární vědě není vůbec odborníkem, nic jiného než hana, která se dotýká vědecké i lidské cti.

V odpovědi redaktoru Naší řeči projevil B. Havránek nemalou citlivost pro *svou* vědeckou čest, sám však si osobuje právo, hrubě napadnouti vědeckou čest pracovníka z jiného oboru, a to před čtenářstvem nezasvěceným.

Jan V. Sedlák.

DROBNOSTI.

DVĚ PROTIVNÁ SLOVA. Každá doba má svá zamilovaná slova, která vynese na povrch, do kterých se zahledí a jež na konec nemírným užíváním otřiská tak, že vás bolejí uši od jejich zvuku. Pamatujete se ještě, jak jsme se někdy v letech devadesátých mazlili se slovem pokrok a pokrokový, jak jsme kdekoho uvědomovali a kdeco umravňovali, až nám bylo na konec z těch moderních slovíček všem skoro zle. Poválečná doba si mimo jiná hesla oblíbila slova otázka a řešiti. Nyní se nejedná o stavbě nové školy, o vystavění mostu přes nějakou řeku, o smlouvě s Maďarskem neb o změnách v německé diplomacii, nýbrž vždy o otázce stavby nové školy, o otázce smlouvy s Estonskem atd. Dnes se neuvažuje, nepřemýšlí, nesnaží, neusiluje, ale všecko se řeší. A k tomuto módnímu slovesu se přidává to módní substantivum otázka. A tak čteme ve zprávě o schůzi městské rady v Zamyšlanech, že řešila otázku stavby nové nemocnice, místo aby se prostě povědělo, že uvažovala o této stavbě. Souvisí ta dvě dnes už protivná slova s poválečnou neschopností postavit se k věcem a osobám přímo, či se snahou tvářit se ke všemu důležitě? Ať tak neb jinak, šetřme trochu těmito slovy, aby se nám docela nezprotivila. Ubude z jazyka aspoň skřípavého štěrku, o který škobrtáme v každé téměř větě. (*sh* v Lid. novinách 9/X 1932.)

OPIS, PRVOPIS (V. F.). Obě tato slova vznikla teprve v době nové. Slovo *opis* ve významu ‚přepis, kopie‘ dokládá Jungmann teprve ze spisů po r. 1800 a význam ‚perifráze, širší vypsání‘ zaznamenává jen podle polštiny a ruštiny. V slovníku Dobrovského má slovo opis význam ‚psaní okolo čeho‘. Jungmann zaznamenává ještě čtvrtý význam tohoto slova, dnes už neběžný: ‚popis, popsání něčeho‘. Také sloveso *opsati, opisovati* je, soudíc podle Jungmannových dokladů a podle materiálu shromážděného kanceláří Slovníku jazyka českého, z doby nové (o tom srov. také NŘ. VIII, 1924, 318). Ale i podst. jméno *opis* i sloveso *opsati, opisovati* se vžily dokonale, takže není třeba teprve dokazovati jejich oprávnění v dnešním jazyce. Představu, kterou dnes těmi slovy označujeme (t. kopie, napsati kopii), vyjadřoval starší jazyk slovy *přípis* (t. j. *přiepis* k slovesu *přepsati,* jako je *přívoz* ze staršího *přievoz* k slovesu *převézti), přepsati.* Tak čteme na př. v dopise pana Zd. Lva z Rožmitálu panu Hanuši Pflugovi z Rabštejna (z r. 1526, Sněmy čes. I, 2): Však což jest mi také z Prešpurka psáno a včera mi sem na Blatnú přineseno, teď Vám toho přiepis posielám. A podobně píše týž pán panu Jindřichu Tunklovi z Brníčka (t. 1): Pak potom včera přineseno mi psaní z Prešpurka, kteréhož Vám teď přípis posielám. Posílal pan Lev oběma pánům ovšem *opisy.* Vedle tohoto významu mělo slovo *přiepis* ještě také význam ‚formulář, návrh, koncept‘; o tom srov. NŘ. 2, 1918, 29; 7, 1923, 285. Časem se však podst. jméno *přípis* oddálilo od slovesa *přepsati* a bylo spojováno se slovesem *připsati,* neboť mu bylo zvukem bližší. Dnes nám *přípis* znamená tolik co ‚připsání‘ a vedle toho (zbytečně podle něm. Zuschrift) také ‚dopis‘. Sloveso *přepsati* zachovalo (vedle významů jiných) význam ‚opsati‘ až dosud a nově se z něho utvořilo také subst. *přepis,* stejnoznačné se slovem *opis.* — O složeném slově *prvopis* pověděla NŘ. IX, 1925, 256, že je to sice novotvar teprve asi z padesátých let minulého století, ale že není příčiny vyhýbat se mu. Je to potřebná náhrada cizího tvaru *originál* (nějaké listiny).

VYBÍZETI ZBOŽÍ. K článku o novotvaru »podbízeti« (15, 225) poslali naši čtenáři několik nových dokladů a mezi nimi také zprávu o výraze »vybízeti zboží« (= nabízeti). Není snad ani třeba zvláště dokazovati nevhodnost a zbytečnost této novoty, která mohla vyjít leda z neznalosti jazyka, nikoli však z opravdové potřeby nového slova pro novou představu. Avšak spolu s výrazy »podbízeti ceny, podkrytý dlužník« a pod. (v jedněch novinách se vyskytlo dokonce spojení »podbíjeti ceny«, ale to snad vzniklo jen omylem tisku) rčení »vybízeti zboží« ukazuje, že tu není ojedinělá nesprávnost, nýbrž celá tendence, která se uplatňuje v oboru cen bez ohledu na jazyk. Nelze popříti, že má tato tendence oporu v lapidární stručnosti oněch novotvarů, a to bývá dnes bohužel často jediným požadavkem kladeným na nové výrazy.

Odpovědný redaktor: prof. dr. Jiří Haller. — Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze I., Bílkova 17.